

Lepoglavsko-ptujskogorska grupa i uloga Hermanna Celjskog u difuziji parlerijanske gotike u Hrvatskoj - The Ptujka Gora - Lepoglava Direction of Prague Parlers Diffusion

Balog, Zdenko

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 47 - 61**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:254:253854>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Lepoglavsko – ptujskogorska grupa i uloga Hermanna Celjskog u difuziji parlerijanske gotike u Hrvatskoj

Istražujući najraniji građevinski sloj pavlinskog samostana u Lepoglavi pretpostavio sam da se na liniji difuzije kasne gotike Petra Parlera ovaj objekt nalazi između Ptujске Gore s jedne strane i grupe manjih objekata srednjovjekovne Slavonije s druge strane.¹ Lepoglavski samostan, prema rezultatima ovih istraživanja, postaje jedan od ključnih, ili bolje reći, matičnih objekata za širenje parlerijanske gotike u Hrvatskoj. Iza lepoglavskog samostana na toj liniji svakako stoje Župna crkva sv. Mihovila u Mihovljanu kod Čakovca, gotička kula Starog grada Varaždina i Kapela Svetog Trojstva na krapinskom gradu, a posredno utvrđujem reference iste radionice i na Crkvi sv. Križa u Križevcima, pavlinskom samostanu pod Garićem, također pavlinskom samostanu u Šenkovcu kod Čakovca, kao i niz asocijativnih referenci na manjim objektima tijekom čitavog 15. stoljeća. Budući da objekte povezuje osoba Hermanna Celjskog, velikaša koji je rodbinski povezan i s donatorima ptujskogorske crkve, pretpostavke su išle u smjeru djelovanja jedne majstorske radionice koja je dulje vrijeme bila u osobnoj službi uglednog pokrovitelja te, radeći na većem broju njegovih projekata, ostavila značajan utjecaj na kasnu gotiku kontinentalne Hrvatske.² Kao najveće i vjerojatno prvo od predmetnih gradilišta, lepoglavsko gradilište postaje matično za čitavu ovu grupu objekata te neutvrdiv broj izgubljenih i zaboravljenih objekata. Budući da se takvim gledanjem bitno odvajam od u našoj historiografiji dulje vrijeme neprikosnovenog mišljenja o širenju parlerijanske gotike u srednjovjekovnoj Slavoniji, a temeljenog na tezi ugledne autorice Anđele Horvat, u najkraćim ću crtama ponoviti autoričinu tezu: A. Horvat pretpostavlja vezu praške radionice Petra Parlera i dvaju zagrebačkih gradilišta, Crkve sv. Marka na Gradecu (posebno bogat figuradni južni portal), te zagrebačke Katedrale, odnosno njenog sjevernog pročelja. Prema njenom mišljenju, ova se veza ostvaruje *neposredno*, i to utjecajem jednog uglednika, najvjerojatnije zagrebačkog biskupa Eberharta. U Zagreb *izravno* s praških gradilišta Katedrale sv. Vida i Karlova mosta dolazi grupa majstora izučenih u praškoj školi, a među njima najvjerojatnije i Petrov sin Janko. Bez posredovanja međuprostora i bez miješanja drugih škola, zagrebačka gradilišta postaju isključivi prijenosnik parlerovskih koncepata za čitavu srednjovjekovnu Slavoniju.³ Ove koncepte autorica prepoznaje prvenstveno u figurалnom ukrasu južnog portala Crkve sv. Marka, uspoređujući ga sa skulpturama Kar-

lova mosta i u tzv. čudovišnoj galeriji zagrebačke Katedrale, a dalje u konceptu zvjezdastog svoda koji Parler uvodi na Karlovom mostu, a već generaciju kasnije pojavljuje se u Lepoglavi i Mihovljanu. Tu su zatim skulpture u Nedelišću kod Čakovca te u Iloku⁴, za koje vrijedi isto što i za plastiku sjevernog pročelja zagrebačke Katedrale, puna plastika Madone s djetetom iz Trškog Vrha kod Krapine⁵, a konačno i sam prostorno konstruktivni koncept zgrade Crkve sv. Marka na Gradecu. Sastav rebara i okruglih stupova, po autorici, nalazi bliskog rođaka u praškim Hradčanima.⁶

Prema tezi A. Horvat strana je umjetnička historiografija isprva bila blagonaklona, ali su se vremenom pojavile i ozbiljne zamjerke. Tako, na primjer, E. Cevc, koji isprva prihvaća atribucije A. Horvat, kasnije ih radikalno odbacuje,⁷ te se u atribuciji portala Sv. Marka na Gradecu vraća na Jiroušekovu atribuciju. Istovremeno, u hrvatskoj je umjetničkoj historiografiji s A. Horvat polemizirala jedino N. Klaić.⁸

Suprotstavljajući se gledanju A. Horvat, naglašavam neke principijelne metodološke slabosti njezine metode. Kao prvo, teza se pretežito oslanja na plastiku, dok arhitekturu, a posebno konstruktivno strukturalna svojstva arhitekture, dotiče samo uzgred. Postojanje prostora koji fizički stoji između srednjovjekovne Slavonije i Češke autorica elegantno prešućuje, kao da se radi o zrakopraznom prostoru. Jednom postavljenu tezu autorica nekritički brani, zanemarujući napredak znanosti i otkrića koja se događaju u međuvremenu, pa čak i tako ključan događaj kao što je otkriće budimske grupe skulptura 1974.

Uzimajući u obzir sve ono što istovremeno ispunjava kulturnološki međuprostor, pretpostavljam da su se neosporno uočljivi utjecaji parlerijanske gotike u srednjovjekovnoj Slavoniji pojavili preko najmanje dva⁹ ili čak tri osnovna pravca, i to posredstvom Budima, kad je u pitanju Sv. Marko na Gradecu, dok za zagrebačku Katedralu možda posreduje gradilište bečkog Sv. Stjepana, gdje je izvjesno prisustvo upravo onog istog Petrovog sina Janka.¹⁰ Posebna je linija difuzije, koju sam nazvao *ptujskogorsko lepoglavsko*, ona koja je predmet mojih istraživanja. Tu liniju utvrđujem analizom grupe gradilišta u prostoru sjeverne Hrvatske te istovremenih gradilišta u slovenskoj Štajerskoj, a gradilišta gotovo jedinstveno objedinjuje uloga Hermanna Celjskog kao donatora, odnosno investitora ovih projekata.

Lepoglava

Prema vjerodostojnoj predaji samih redovnika, lepoglavska je samostan utemeljen 1400. godine, crkva je posvećena 1415.¹¹, a kapela Svetog Duha 1426.¹² Te je godine veći dio samostana bio dovršen. Prema nejasnim podacima kroničara samostan je spaljen od turske vojske negdje oko 1480.¹³ te je njegovu temeljitu obnovu pomogao hrvatski herceg Ivaniš Korvin.¹⁴ Od 1650. do 1721.¹⁵ samostan je potpuno obnovljen, višestruko proširen, a tom je prilikom stari samostan do temelja srušen, a stara gotička crkva proširena i produžena.

Lepoglava je Celjskima pripala 1399.¹⁶, te je ta godina najraniji mogući datum osnutka samostana. Sama godina koju navode redovnici može biti sporna, ali sve ukazuje približno na taj datum. Iako pavlinska tradicija sačuvani gotički objekt u cijelosti pripisuje Ivanišu Korvinu i kraju 15. stoljeća,¹⁷ grobovi na sva tri ključna kamena svetišta sigurnije od subjektivnih pavlinskih vrela ukazuju da je Hermann bio graditelj barem ovog dijela objekta. Komparativnom analizom i interpretacijom vrela pretpostavljam da se osim svetišta crkve donatorima Celjskima može pripisati još neke dijelove samostana, Kapelu sv. Duha, donje dijelove lađe, zvonika i klaustar, te kapelu donatora u zapadnom krilu samostana.¹⁸ Možda drugačiji nego nakon obnove koju je krajem stoljeća (nakon turske pohare samostana) ostvario Ivaniš Korvin,¹⁹ ali samostan je već u vrijeme prvog utemeljitelja, obitelji Celjskih, bio završena cjelina.

Sudeći po zamašnosti i osmišljenosti projekta te prema broju sačuvanih klesarskih oznaka, na lepoglavskom je samostanu radilo gotovo stotinu klesara sa znakom.²⁰ Nemoguće je odijeliti koliko znakova pripada prvoj, celjskoj etapi, a koliko Korvinovoj obnovi. No i bez obzira na ove dvojbe, nema sumnje da stojimo pred najvećim suvremenim gradilištem zapadne Slavonije izvan Zagreba.

Kao najupadljivija pojedinost čitavog kompleksa pojavljuje se *svetište crkve*. Ta dojmiva građevinska cjelina istovremeno je i revolucionarna. Smislenim odnosima veličina, dubinom svetišta kao dvostrukom širinom²¹ te visinom jednakom dubini, svetište je građeno na tri jarma, od kojih su prva dva križnorebrastog, a zaključni, apsidalni, zvjezdastog svoda.²² Sedmi krak zvijezde prodire u drugi jaram svoda. Visoka perforacija trijumfalnog luka široka je kao pola širine svetišta. Po tri prozora s južnog zida i iz apside osvjetljavaju svetište, uz zanimljiv detalj da su sva mrežišta međusobno različita. Od ostalih izvornih detalja još su sačuvani fragmenti trodijelne sedilije pod južnim prozorom, portal sakristije i uzorak popločenja poda.

Ovdje spominjem *klaustar*, o čijim će rebrima posebno biti govora, a također i *kapelu donatora*.²³ Vrijedan pažnje je detalj sjevernog portala crkve, jednako izvedbom kao i ikonografskim programom. Zvonik, na kojem mnogi detalji ukazuju da također pripada izvornoj zamisli, jedinstven je već idejom uklapanja u ugao klaustara, odnosno načinom kako je to izvedeno. Novija istraživanja prilikom posljednjih radova na vidjelo su iznijela još jedan detalj, kameni okvir prozora na zvoniku koji je gledao na prostor pred crkvom.

Sve ove cjeline i detalji o kojima smo već pisali, kao i oni još neistraženi, pored smione zamisli i tehničke izvedbe, pored perfekcije klesarske izvedbe, posjeduju još jedno svojstvo u kojem prepoznajemo visokostručne majstore. Iz sačuvanih cjelina iščitavam koncept temeljen na najvišim dostignućima suvremene geometrije, korištenje kvadriangulacijske (a možda i triangulacijske) mreže, poznavanje veza između ezoterijskih simbola i geometrije te sasvim originalna rješenja uz korištenje svih tih znanja.

Varaždin

Tzv. gotička kula starog grada u Varaždinu posebno je izdvojena u zanimljivoj fortifikacijsko-rezidencijalnoj cjelini Starog grada Varaždina. Iako je danas svojim fasadama gotovo potpuno utopljena u Stari grad, moguće je da je nekoć bila samostojeća. Izvjesno je da je njena sjeverna fasada bila slobodna, dok je južna uglavnom slobodna i danas. Danas kula svojom visinom jedva da nadvisuje prigradene kule i krila Starog grada te visoki nasipani bastion koji potkovasto štiti Stari grad sa sjeverne strane. Raniji istraživači pretpostavljaju da je gotička kula najstariji dio starog grada štoviše, pretpostavljaju da je temelj gotičke kule zapravo temelj zidanog *castruma*, sjedišta varaždinskog *comesa*, koji je dokumentiran već u 13. st. Na temeljima romaničkog *castruma* bila bi podignuta ova kula, a možda je i sama kula sačuvani i pregrađivani ostatak te prvotne gradnje.²⁴ Z. Horvat odbacuje pretpostavku o slojevitosti izgradnje kule, a posebno mišljenje da bi jedna od ukrašenih kamenih sedilija u prizemlju kule bila znatno ranija od druge. U obje sedilije, tj. u ukrašenim mrežištima nad sedilijama Horvat prepoznaje ista stilska svojstva gotike 15. stoljeća, s čime se slažu i profilacije unutarnjeg i vanjskog portala.²⁵

Gotička je kula pravilna četverokutna zgrada na dva kata s potkrovljem. Širine je 10. 5, dubine 11 metara, dok je visoka (bez krovništa) oko 15 metara. Debljina zidova mjestimično premašuje dva metra. S istočne i zapadne strane djelomično je uklopljena u krila Starog grada, dok je sa sjeverne strane spojena sa sjevernim krilom premošćenjem u visini prvog i drugog kata. Sa sjeverne strane u zidu je vidljiva dvostruka profilacija visokog i širokog nadvojeng portala. Vanjska profilacija pripadala je padajućoj rešetki (fallgitter) te se pruža u visinu iznad portala. Prostor nekadašnjih vrata djelomično je pokriven premošćenjem prema sjevernom krilu. Na južnu stranu otvarao se portal odgovarajuće veličine, no prema vanjskoj strani vidljiva je zidna niša. Takav odnos proizlazi iz okolnosti da je portal okrenut prema sjeveru te mu je ovo izlazna strana. U prizemlju kule nalazi se prostor presvođen križnorebrastim svodom te dva niza sedilija, čija je različitost zbunila ranije istraživače. U prvom katu vidljivi tragovi visine portala svjedoče da se izvorno svod prizemlja ne nalazi na toj razini.²⁶

Postoji niz nedoumica u vezi ove kule, počevši od njenog pretpostavljenog utemeljenja, preko odnosa prema izgradnji Starog grada oko nje, nadsvođenja prizemlja itd. Na neki način rješenje nedoumica oko gotičke kule ključ je za urbani-

zam Varaždina u njegovim ranijim fazama. Stoga ću ovdje ponoviti neka izrečena mišljenja te ih dopuniti vlastitim zaključcima. Počet ću od jednog bitnog zaključka: lišena i oslobođena svih dogradnji i unutrašnjih pregradnji, gotička je kula jedinstveno arhitektonsko djelo građeno u jednom mahu prema osmišljenom planu, s izrazitim stilskim karakteristikama gotike 14./15. stoljeća. Da bih ovu tvrdnju potkrijepio, pokušat ću prema zatečenom stanju načiniti rekonstrukciju izvorne građevine. Ovim se zadatkom već ozbiljno pozabavio Z. Horvat²⁷ te je svojom rekonstrukcijom izgradnje gotičke kule ne samo smjestio kulu u sasvim nov urbanistički kontekst, nego i ispravio mnoge pogrešne procjene ranijih autora.

Njegovoj rekonstrukciji mogu dodati sljedeća razmišljanja: gotička kula građena je kao ulazna gradska kula te se tipološki uklapa u grupu sličnih gradskih kula, poput onih sačuvanih uglavnom u gradovima Češke i Slovačke. Tu vezu naglašavam iz dva razloga — grupa objekata koje obrađujem ima snažne reference prema suvremenoj češkoj arhitekturi, ne samo stilski, nego i urbanistički. Pored toga, urbanizam slavonskih gradova 14./15. stoljeća za nas je na neki način izgubljen. Dok su gradovi koji su bili u srcu Evrope udaljeni od nemirne turske granice praktički do danas još zadržali gotičke i starije bedeme, kao i urbanizam koji je njima bio uvjetovan, hrvatski i mađarski gradovi pretrpjeli su grube intervencije, uglavnom tijekom 16. stoljeća. Zbog toga će mi za rekonstrukciju moguće uloge gradske kule u urbanizmu Varaždina poslužiti neki komparativni primjeri iz Češke. Struktura grada obzidanog nepravilnim četverokutom, s dvojim gradskim vratima na sjevernom i južnom kraju (odnosno istočnom i zapadnom i sl.) tipična je, te je nalazimo širom srednjoevropskog prostora. Dvoja gradska vrata povezuje široka glavna gradska ulica oko koje se okupljaju najvažnije gradske zgrade, župna crkva, komunalna uprava i sl. Lijepo očuvan primjer ovakvog tipa je gradić Beroun nedaleko Praga,²⁸ koji posebno navodim i zbog dobro očuvane gradske kule, koja pripada istom tipu kao i varaždinska. Grad Köse²⁹ smještam u isti tip, s tom razlikom što u urbanizmu Kösega prepoznajemo iste promjene koje je doživio i urbanizam Varaždina. Unutar grada, kao izdvojena cjelina uvjetovana prvenstveno obrambenim interesima, oblikuje se samostalna utvrda. Njen je strateški smještaj redovito na uglu gradskog bedema (Köse, Sziget³⁰, Varaždin), te je jednako utvrđena prema van kao i prema samom naselju kojem pripada. Nije bilo rijetko da se, bilo osvajanjem naselja od strane osvajačke vojske ili priklanjanjem građanstva drugoj opciji u unutardržavnim razmiricama, utvrda upravo s gradske strane morala najžešće braniti. No prije tih promjena varaždinska je gradska kula bila samostojeća kula sjevernih gradskih vrata. Specifičnost te rane faze urbanizma Varaždina je ta da u gradskom tkivu prepoznajemo jednu još raniju fazu, onu u kojoj se grad okupljao oko širokog vretenastog uličnog trga u smjeru istok-zapad. Trg se širi prema današnjoj franjevačkoj crkvi, koja je u jednom trenutku svojom izgradnjom uzurpirala dio prostora tog trga te se grana u dvije ulice — južnu stranu trga nastavlja ulica prema isusovačkoj crkvi, a sjeverna prolazi pored gradske vijećnice i na-

stavlja sjeveroistočno. Je li ovaj prvotni raspored uvjetovao položaj gradske vijećnice ili je njen položaj kasniji, nije predmet ove studije, no u fazi urbanizma kojom dominira ovaj ulični trg grad očigledno nije bio obzidan. Ova pretpostavka ima utemeljenje i u vrelima, jer se varaždinski bedemi ne spominju do 15. stoljeća, a grad je prvi puta nazvan *civitas* 1357.³¹

Pitanje koje još treba dotaknuti je pojava gradske kule na grbu grada Varaždina. Već na grbovima izvedenim u 15. stoljeću pojavljuje se vjeran prikaz gradske kule s tornjićima oko krovništva. Nameće se pitanje koju gradsku kulu prikazuje grb Varaždina. Budući da kula nije prikazana heraldički simbolično, nego detaljno, a detalji se ponavljaju i na drugom prikazu, očigledno je da se radi o prikazu postojeće kule te o nastojanju da se izgled kule vjerno prenese. Pretpostavljam da se radi upravo o ovoj kuli iz više razloga — ta je kula stajala na ulazu u grad, što je čest motiv grbova gradova (i zagrebački se grb, prema mišljenju povjesničara, zasniva na izgledu južnog bedema Gradeca s tri vidljive kule, no ovdje je prikaz potpuno stiliziran). Svojom ljepotom novoizgrađena kula zasigurno je ostavila jednako dubok dojam na svoje građane, kao i na one koji su sa sjevera dolazili u grad. Teško je prihvatiti mišljenje (mada i vrela neodređeno ukazuju na to) da oko gradske kule nije postojao ama baš nikakav obrambeni bedem. Gradska kula ujedno je i putokaz prilaznim cestama. Ako pogledamo na planu trase ulica kojima je izgradnjom Starog grada i bastiona prekinut logičan tijek, primijetit ćemo da se geometrijskom točnošću sudaraju upravo pred gradskim vratima. Sve ove činjenice učvršćuju me u pretpostavci da je ova kula, kad je građena, bila čisti komunalni objekt te da nije pripadala nikakvom velikaškom *castrumu*. Na taj način bila bi logičan izbor da bude prikazana na gradskom grbu. Jednako tako ne vidim razloga pretpostavci Z. Horvata da je kula svakako mogla imati jedan ukrasni tornjić, i to onaj nad spiralnim stepeništem.³² Za to nema razloga ako se uzme u obzir da rizalit spiralnog stepeništa iz zidne mase probija tek kojih dvadeset centimetara, što se neprimjetno moglo uklopiti u strehu krovništva. Zanimajući spiralno stepenište kao poželjno mjesto za nadgradnju, graditelj je mogao slobodno rasporediti ukrasne tornjiće, bilo na sredinu stranica, kako prikazuje grb grada ili na uobičajeniji način, na uglove. No okolnost da položaj stepenica izaziva asimetriju svakako ga ne bi spriječio u izvedbi pomodnog krovništva.

Celjski stječu Varaždin 1397.³³ svega dvije godine prije Lepoglave, a osam godina prije cijelog Međimurja. Upravo ovaj drugi događaj, stjecanje Međimurja, mogao je biti poželjan povod za izgradnju ovako reprezentativnog ulaza u grad, i to sa strane gdje se nalazi također Celjsko Međimurje. Istovremena izgradnja lepoglavskog samostana, podudarnost klesarskih znakova Varaždina i Lepoglave te Varaždina i Ptujске Gore³⁴, stilski sličnost između profilacija varaždinske kule i ostalih obrađivanih spomenika dovoljna su mi argumentacija da i u gotičkoj kuli Starog grada Varaždina prepoznajem još jedan objekt u kontekstu arhitekture Hermanna Celjskog.

Mihovljan (Čakovec)

Nažalost, bez bar osnovnih tlocrtnih podataka malo možemo znati o konceptu *Crkve sv. Mihovila u Mihovljanu* (prije Župna crkva Čakovca), no sačuvani ostaci, makar u fragmentima, svjedoče o velikom zamašnom projektu.³⁵ Fragmenti okruglih stupova velike debljine ukazuju na višebrodnu crkvu, što je u skladu s vrelima³⁶, a činjenica da se radi o glatkim stupovima (na ostatku je sačuvana samo jedna okrugla služba) ukazuje na koncept srodan Sv. Marku u Zagrebu. Jednostavne kubične baze, a opet matematički osmišljene, vraćaju nas u smjeru Lepoglave. Među 'razgovorljivije' detalje ubrajaju se ulomci rebara, mrežište prozora, skulpturalni detalji kapitela (?) te ključni kamen svoda.

Ulomci rebara, ne samo po obliku, nego i po konstrukciji, blizanci su lepoglavskim rebrima svodova klaustra. Konstrukciju ovdje naglašavamo zbog toga što bi identičnost ili sličnost oblika mogla biti posljedica oponašanja. Ali malo različito rebro, koje je ipak posljedica jednake konstrukcije, moglo je jedino proizaći iz istog majstorskog kruga, odnosno iz iste radionice. Slično je i s detaljima mrežišta prozora, dok sačuvana konzola pokazuje karakteristične trbušaste listove, prema A. Horvat to je značajan 'potpis' parlerijanskog podrijetla majstora.³⁷ Najmanje tri klesarska znaka pronađena na mihovljanskim fragmentima nalazimo i među lepoglavskim znakovima.³⁸

Ključni kamen, s monogramom 'M' i motivom grba Celjskih, ima osam kontaktirajućih rebara. Ranije sam naveo pretpostavku, koju su uostalom iznijeli i istraživači prije mene, da ključni kamen dokazuje kako je crkva bila nadsvođena tipom zvjezdastog svoda. Međutim, pokušajem uklapanja fotografije ključnog kamena s krajevima kontaktirajućih rebara u konstrukciju odgovarajućeg svoda došao sam do sasvim drugog tipa svoda. Kad bi bila riječ o zvjezdastom svodu, morala bi postojati dva para rebara postavljena osno simetrično, uspravno i vodoravno. Međutim, kod mihovljanskog ključnog kamena na tim se točkama nalaze počeci svodnih polja, dok su rebra razmještena simetrično oko horizontalne i vertikalne osi. Dijelovi parova rebara na ključnom kamenu koji se nalaze lijevo i desno nešto su duži, što može, ali ne mora nužno ukazivati da rebra koja se nastavljaju na ovim točkama savladavaju veći razmak. Sačuvani pak fragmenti rebara u Muzeju Međimurja — Čakovec, odgovarajućeg presjeka, dovoljno su veliki da po njima možemo izračunati radijus lukova rebara te uz rekonstrukciju tipa svoda, veličinu prostora koji nadsvođuje. No, najprije moramo predložiti tip svoda. Ako nakratko pretpostavimo da su lijeva i desna rebra dijagonalna rebra križnorebrastog svoda (pri čemu moramo privremeno potpuno zanemariti gornji i donji par rebara), dobili bismo jarmove križnorebrastog svoda točne proporcije 1: 1.73 (odnosno korijen iz 3), što je jedan od dinamičnih pravokutnika koje gotički graditelj redovito koristi. Jednaku proporciju imaju i jarmovi svetišta pavlinske crkve u Lepoglavi. Ove podudarnosti ne možemo zanemariti. No, budući su nam ostala još dva para kontaktirajućih rebara, pokušavam ih jednostavno produžiti u već zasnovanoj re-konstrukciji križnorebrastog svoda. Na taj način

oblikuju se mala polja oblika romba, koja međusobno povezuju jarmove. Ovaj malo rašireni tip svoda,³⁹ upravo u vrijeme koje prethodi izgradnji mihovljanske crkve, koju slutimo ubrzo po početku 15. stoljeća,⁴⁰ bit će izvođen na više objekata u blizini, počev od mariborske Katedrale,⁴¹ no i na mnogo manjih objekata u slovenskoj i austrijskoj Štajerskoj. Novo svetište mariborske Katedrale (tadašnje Župne crkve sv. Ivana Krstitelja) izvodi se negdje od 1390., istovremeno kada i crkva na Ptujskoj Gori. Iako nema elemenata za pretpostavku o zajedničkom izvoru obiju gradnji, pojedini klesarski znakovi i drugi elementi svjedoče o sporadičnim dodirima gradilišta, vjerojatno posredstvom putujućih klesara. Na taj se način u Crkvi sv. Mihovila miješaju utjecaji oba velika gradilišta u Štajerskoj, mariborskog i ptujskogorskog, a izvedbu crkve možemo prema tome datirati negdje sredinom prve polovine 15. st. Ujedno, utvrđivanjem tipa svoda mihovljanske crkve, moramo grupu oko mariborske Katedrale proširiti i prema Međimurju.

Dobro očuvan fragment rebra duljine 73 cm pomaže nam da doznamo još neke podatke o mihovljanskom svodu. Rebrom, koje po svojoj veličini sigurno predstavlja luk dijagonale križnorebrastog svoda, imalo je polumjer 370 cm, što daje dijagonalu jarma od 740 cm, odnosno širinu lađe $r \times 1.73 = 640$ cm.⁴² Dodamo li ovoj dimenziji minimalni prostor potreban za uklapanja rebara u zidnu masu, širina lađe iznosila je točno 20' (pariških stopa).

Crkva u Mihovljanu nastala je nesumnjivo u kontekstu arhitekture Hermanna Celjskog (profilacije rebara, klesarski znakovi, tip profilacije ostalih pronađenih fragmenata, grb Celjskih u ključnom kamenu i stjecanje Međimurja od strane Hermanna) te ovaj tipološki otklon tumačim snagom utjecaja što ga je proširila izvedba novog svetišta mariborske Katedrale. Bliskih primjera kitastog svoda u našim krajevima nema, ali ipak treba spomenuti da se zaključni jaram svoda lepoglavske crkve, izveden tipom zvjezdastoga sa sljedećim, križnorebrastim jarmom, povezuje karakterističnim rombom kitastog svoda.

Krapina

Iako su sačuvani fragmenti krapinske *Kapele sv. Trojstva* najmalobrojniji te se uglavnom radi o ulomcima rebara⁴³, postoje razlozi da se i na ovom objektu posebno zadržimo. Pored činjenice da za ovaj objekt u vrelima postoji podatak da ga je Hermann Celjski osobno gradio⁴⁴, presjeci rebara na jednak se način lepoglavskima i mihovljanskima uklapaju u istu konstrukcijsku mrežu. Znakovi klesara su jednaki lepoglavskima⁴⁵ te je to, i u nedostatku ostalog materijala, dovoljno za utvrđivanje veza. *Kip Madone*, na koji je kao moguću vezu s češkom gotikom već ukazala A. Horvat⁴⁶, važna je karika za povezivanje, ali opet ne u smjeru Češke, nego s ptujskogorsko-velikonedeljskom grupom, koja opet radi u Ptujskoj Gori. Ipak, pišući o ovoj temi prije kratkog vremena, pretpostavio sam da se unutar lepoglavske majstorske radionice ne razvija kiparska radionica, nego da su takve po-

trebe mogle biti zadovoljavane i narudžbama izravno od jake kiparske radionice u susjednoj Štajerskoj.⁴⁷

Samostan pod Garićem

Samostan BD Marije pod Garićem utemeljen je prema pavlinskim autorima 1295. godine.⁴⁸ Danas je arheološki lokalitet s malobrojnim nalazima. Od nalaza vrijednih pažnje nalazimo tek poneki fragmet u Muzeju Moslavine u Kutini.⁴⁹

Našu je pažnju privukao kameni ulomak prozorskog šprljka. Ovaj neveliki fragment ipak, zahvaljujući svom smještaju, omogućuje idealnu rekonstrukciju čitavog prozora (uz zanezanje glavnih dimenzija svjetla) te spoznaje o stilskim svojstvima i tipu profilacija. Fragment je križište šprljka karakterističnog češkog prozora kojeg nalazimo u hrvatskim zemljama na civilnim i samostanskim objektima vezanim uz difuziju kasne gotike sa sjevera. Veća dimenzija pripada poprečnom razdjelnom šprljku okana, a samo u korijenu zabilježena je profilacija uspravnog šprljka, što je bilo dovoljno za predloženu rekonstrukciju. Srodnost profilacije s profilom češkog prozora lepoglavskog zvonika bila bi, s obzirom na jednostavnu tipologiju ovih profilacija, nedovoljna, da nije dodatnih argumenata. Lako je u osnovi profilacije prepoznati korištenje karakterističnog sustava mjera lepoglavskog gradilišta. Pored toga, garički je samostan doista dograđivan negdje na prijelazu 14. u 15. stoljeće, o čemu svjedoče vrela. Pavlinski pisac kao dobročiniteljicu samostana spominje Barbaru, kćerku Hermanna Celjskog.⁵⁰ Je li ovo dovoljno da i Garić povežemo s djelatnošću Hermannove radionice, znat ćemo vjerojatno kada istraživanja garičkog lokaliteta iznesu na svjetlo dana još koji zanimljiv nalaz.

Pavlinski samostan u Šenkovcu kod Čakovca

Broj pavlinskih lokaliteta povezanih uz djelatnost naše pretpostavljene majstorske radionice navodi nas na pomisao da bi se moglo raditi o radionici više vezanoj uz pavlinski red nego uz obitelj Celjskih, no to neće biti. Celjski su, prema vrelima, bili u vezi sa svim ovim pavlinskim samostanima, dok npr. Krapina nema nikakve veze s pavlinima. Istovremeno, 1404. je utemeljen pavlinski samostan u Kamenskom kod Karlovca⁵¹ te prema skromnim nalazima gotičke etape ne prepoznajemo nikakve veze s našom majstorskom radionicom, što u slučaju jedne pavlinske radionice svakako ne bi izostalo.

Pavlinski samostan svete Helene u Šenkovcu osnovali su 1376. Lackovići⁵², tadašnji gospodari Međimurja te kasniji veliki neprijatelji Celjskih. Posljednja arheološka iskapanja iznijela su na vidjelo zanimljive detalje arhitektonske plastike, mrežište prozora, profilaciju portala, konzole i rebra svoda. Na jednoj od konzola nespretno je ureben grb Celjskih. Budući da je teško zamisliti da bi netko grb Celjskih usput urebdao kao grafit, jedina je realna pretpostavka da je taj grb skica koju si je majstor načinio za izvedbu grba na nekom drugom arhitektonskom detalju. U svakom slučaju pojavlji-

vanje tog grba na ovom mjestu dodatno povezuje građevinsku fazu izgradnje s obitelji Celjskih.

Stilska svojstva sačuvanog materijala u neznatnom su raskoraku s obrađivanim materijalom ostalih Hermannovih projekata, što objašnjavam činjenicom da je samostan osnovan nedugo ranije. Stoga, pretpostavljam, majstori koje Celjski angažiraju na svojim gradilištima dolaze na već uhodano gradilište kojem, doduše, daju novi duh, ali je vidljivo i prisustvo jedne drugačije tradicije. U tom smislu posebno ističem profil svodnog rebra, tip klinastog rebra s dva užlijebljenja, koji više pripada sjevernohrvatskom tradicionalnom tipu.⁵³

Križevci — Crkva svetog Križa

Crkva svetog Križa u Križevcima župna je crkva grada Križevaca i župe Križevci, nesumnjivo od prvog spomena 1232.⁵⁴ Osim toga, legende i predaje te dvojbeni izvori predlažu za nju još mnogo veću starost. Pučka predaja u nju smješta pozornicu tragičnog Križevačkog sabora iz 1397. Nakon obzidavanja grada ostala je izvan bedema Unutrašnjeg grada, a njena urbanistička i funkcionalna degradacija završena je krajem 18. stoljeća, kad je izgubila župu te je župnom postala veća i u gradu bolje smještena napuštena pavlinska Crkva svete Ane. Oživljavanje crkve trebalo je uslijediti početkom ovog stoljeća radikalnom modernističkom obnovom arhitekta Podhorskog, no i ovako obnovljena i s uređenim okolišem, crkva je i dalje ostala na periferiji vjerskog i građanskog života grada, u čiju je povijest i sudbinu tako duboko utkana od nepoznatih početaka.⁵⁵

U kontekstu teme posebno je zanimljivo svetište crkve koje je, pretpostavljam, čitavo podignuto prilikom kasnogotičke obnove crkve tijekom 15. st.⁵⁶ Svetište je prostrano, 3/8 zaključka, nadsvođeno na dva jarma križnorebrastog svoda, uz radijalni raspored dvaju dodatnih rebara u zaključku. Rasvijetljeno je s četiri visoke uske bifore, dvije na južnoj strani, jedna na istočnom zidu, a jedna jugoistočno. Izvana su raspoređeni upornjaci koji, međutim, s obzirom na visinu svetišta, debljinu zida i raspon, ostaju kao stilski, a ne konstruktivni oslonac. Da je to tako, dokazuje i činjenica da srednji upornjak nije postavljen na mjesto stjecanja rebara, nego malo izvan. Kasnije ću se posebno osvrnuti na ovu okolnost. Svetište je s lađom povezano širokim otvorom uokvirenim jednostavno profiliranim slavolukom, ravno rezanog zida malo zasječeni uglova. Ostali gotički detalji vrijedni pažnje još su portal sakristije, okvir sedilje i konzole koje pridržavaju rebrasti svod.

Otklon upornjaka je u odnosu na svod takav, da je razmak upornjaka na fasadi međusobno jednak, što znači da je srednji upornjak od ključnog kamena otklonjen u smjeru lađe. Osam konzola koje nose svod međusobno su toliko različite da kao cjelina više djeluju kao spolije s nekog drugog objekta, tek iskorištene za nošenje ovog svoda, a nikako izvedene s namjerom da se ovdje i ovako ugrade. Dvije uglovne konzole uz zid lađe najmanje su i najjednostavnije, smještene u

pravokutni ugao i noseći samo po jedno rebro. No i one su međusobno različite — jedna ima skroman vegetabilni ukras, dok je druga geometrijska, srodna konzolama spomenutim na portalu sakristije i sediliji. Četiri konzole koje nose opet po jedno rebro, ali u otvorenijim kutovima zida, u zaključku sakristije, potpuno su različite, u rasponu od jednostavne profilacije abakusa i plitkog vegetabilnog ukrasa, preko konzole s izvedenim dolje okrenutim 'visećim' cvijetom, konzole snažno plastično izvedenih trbušastih listova s dubokim prazninama i višestrukim abakusom, dok bi konstruktivno i prostorno sve morale biti podjednako vrijedne. Samo dvije konzole nose po tri rebra, jedna drugoj nasuprot, po sredini lađe, te uz jednostavan abakus imaju lijepo oblikovane maskerone, jednog monstruma (delfina) i jedno naturalistički izvedeno lice sa stiliziranom frizurou. Abakusi su im, što se kod ove druge može posebno precizno izmjeriti, približno pravilni oktogoni utopljeni u zidnu masu. Zanimljivo je da i dvije od spomenutih apsidalnih konzola imaju oktogonalni abakus, što položaj ne opravdava. Upravo suprotno, stajalo je velikih muka da se takvi abakusi uopće uklope u uglovne položaje.

Na temelju zatečenih elemenata, a posebno na temelju otklona upornjaka i svoda konzole te kaotičnog rasporeda konzola, pretpostavio sam da je svetište svetog Križa isprva planirano na drugačiji način, a da je sadašnja izvedba posljedica grubog mijenjanja projekta tijekom same izvedbe. Postoje razlozi da se i ovaj projekt poveže s radionicom Hermanna Celjskog oko Lepoglave i ostalih gradilišta početka 15. st.

Originalni neizvedeni projekt crkve rekonstruiram na sljedeći način: dozvolimo li privremeno pretpostavku da konzola koja nosi rebra svoda stoji na mjestu na zidu koje odgovara upornjaku fasade te drugu konzolu postavimo na sjeverni zid nasuprot njoj, tada se prostor, zanemarujući segment apside, dijeli na dva jednaka dijela. Postavimo li u ta ležišta obje konzole s maskeronima te usmjerimo li rebra upravo onako kako to hoće oblik konzola, tada se sama od sebe ucrtavaju po tri rebra pretpostavljenog svoda. Ako su preostale pozicije nosećih konzola unutrašnji uglovi poligona svetišta, što je izvjesno, te ako su središnje točke jarmova (mogući položaji ključnih kamenova u obliku grbova ili sl.) geometrijsko središte jarma u njegovom dijelu u kojem zauzima punu širinu svetišta, tada je rezultat samo jedan mogući svod, i to zvjezdasti svod. Upisivanjem toga svoda u svetište kao da su stvari odjednom 'sjele na svoje mjesto'. Ovo čudno i pomalo neskladno svetište odjednom postaje smisljena cjelina, kakvu treba očekivati od gotičkog majstora.

Predlažem idealni plan crkve kakva je možda trebala biti: na pravokutnu lađu s dva portala (zapadnim i južnim) dograđeno je svetište zvjezdastog svoda koje nose konzole izrazite figuralne obrade. U prilogu je vidljivo da zvonik ne pretpostavljam na zapadnoj fasadi, gdje je izveden, nego sjeverno od svetišta. Takav položaj pravdam tipološki, budući da većina suvremenih crkvi ima slično smješten zvonik. Ovaj položaj zvonika proizlazi iz racionalnosti. Prizemlje zvonika korišteno je kao sakristija te bi za gotičkog graditelja, koji sakristiju planira upravo na tom mjestu (portal!) bilo potpu-

no suvišno dograđivati sakristiju na jednom mjestu, a zvonik na drugom.

U traženju dodatne potpore za ovako pretpostavljeno planiranje svetišta na samom objektu nalazimo podudarnost konstrukcije svetišta i sedilije, jedinog elementa kojem smo sa sigurnošću uspjeli iščitati konstrukciju. Sedilija je, kao i svetište, izvedena iz dva preklapljenih heksagona te njihov međusobni odnos veličina iznosi: polumjer kružnice svetišta = 2° , polumjer kružnice konstrukcije sedilije = 2° , što rezultira međusobnim odnosom velikog i malog modula $M:m = 6:1$. Naglašavamo da ovakve podudarnosti velike i male cjeeline unutar objekta nisu samo posljedica racionalne konstrukcije, nego imaju i dublji ezoterijski smisao. Analogija i korespondencija noseći su pojmovi estetike srednjovjekovnog čovjeka. Male stvari dobre su onoliko koliko odražavaju strukturu velikih, većih stvari, te konačno božanskih počela svih stvari. Odnos pojedinog elementa prema cjelini objekta samo ponavlja taj neporecivi princip svih stvari.

Zvjezdasti svod, podsjećam, inovacija je praške škole, promovirana na kuli Karlova mosta, a u južne prekodravske krajeve dolazi već krajem 14. st. na novom svetištu Župne crkve u Hajdini.⁵⁷ U Slavoniji je najraniji utvrđeni primjer zaključni jaram svoda lepoglavskog svetišta, datiran prije 1415. U vezi s pothvatima Hermanna Celjskog je i Župna crkva sv. Ruperta u Šentrupertu koja, doduše, tlocrtno ima mnogo podudarnosti s pretpostavljenim projektom Sv. Križa, ali više je možemo smatrati nekom vrstom uzora, nego srodnim objektom. Ovo svetište zvjezdastog svoda izvedeno je također u prvim desetljećima 15. stoljeća.⁵⁸ Veoma brzo, tijekom 15. stoljeća, inovacija zvjezdastog svoda proširit će se našim krajevima, da bi se prema koncu stoljeća, a posebno uz sve nemirniju granicu prema Osmanlijskom Carstvu, vratila skromnija rješenja, a težište se postavljalo na istaknute obrambene zvonike.

Umjesto zaključka

Temu grupe objekata povezanih zajedničkim donatorom te vjerojatno i zajedničkom majstorskom radionicom (ili barem jačom grupom majstora) zaključujem kratkim osvrtom na djelovanje istog kulturnog kruga preko granica slovenske Štajerske. Neki su objekti već bili prigodice spominjani. U grupu objekata s druge strane granice svakako treba ubrojiti kapelu celjske župne crkve, staro svetište Župne crkve u Hajdini i Ptujsku Goru, koja je bila često apostrofirana. Tu su, dalje, spomenuta Župna crkva sv. Ruperta u Šentrupertu, samostan u Pleterju, Kapela Žalostne Matere Božje u Crkvi sv. Danijela u Celju⁵⁹ te konačno, ponešto izvan te grupe, ali s jakim relacijama, svetište Katedrale u Mariboru. Predmet budućeg istraživanja bit će koliko jak utjecaj ima štajerska grupa prema spomenicima u Hrvatskoj i radi li se o jednostranom utjecaju; ako da, koliko je u toj korelaciji ova obrađivana grupa ovisna, a koliko originalna, te konačno, radi li se uopće o dvije grupe spomenika ili ima dovoljno elemenata da govorimo o jedinstvenoj hrvatsko-slovenskoj grupi spomenika Hermanna Celjskog.

Bilješke

- 1
Z. Balog *Pitanje difuzije utjecaja praške majstorske radionice Petra Parlera na području današnje Republike Hrvatske — s posebnim obzirom na ulogu lepoglavskog gradilišta Lepoglavski zbornik* 1996.; **Z. Balog** *Klaustar pavlinskog samostana u Lepoglavi* Peristil 39/1996.; **Z. Balog** *Atribucija gotičke Madone s Trškog Vrha* Kaj 3-4/1997.; **Z. Balog** *Majstorska radionica Hermanna Celjskog* Peristil 40/1997.; **Z. Balog** *Majstorska radionica u službi Hermanna Celjskog* Zbornik međunarodnoga simpozija *CELJSKI GROFJE Stara tema — nova spoznanja*, Celje 1998.
- 2
Z. Balog *Pitanje difuzije...* (bilj. 1, str. 41.); **Z. Balog** *Majstorska radionica...* (bilj. 1, str. 41.); **Z. Balog** *Majstorska radionica u službi...* (bilj. 1, str. 41.)
- 3
A. Horvat *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti Međimurja*, Zagreb 1956.; **A. Horvat** *Skulptura Parlerovog kruga na zagrebačkoj katedrali*, ZUZ NV V/VI, Ljubljana 1959.; **A. Horvat** *Odras praškog Parlerovog kruga na portalu crkve sv. Marka u Zagrebu*, Peristil 3/1960.; **A. Horvat** *Parleri iz Praga na zagrebačkom Gradecu: DA ili NE?*, Peristil 23/1980.; **A. Horvat** *Osvrt na parlerijansku radionicu u Zagrebu i na njezine odraze u sjevernoj Hrvatskoj*, Iz starog i novog Zagreba VI/1984.
- 4
A. Horvat *O utjecajima Parlerova praškog kruga na arhitektonsku plastiku iz Iloka*, Peristil 6-7/1963.-64.
- 5
A. Horvat *Kameni kip Bogorodice iz Trškog Vrha*, Rad JAZU 381, Zagreb 1978.
- 6
Opširnije o tezi A. Horvat u njenim navedenim djelima, a o odjecima njene teze u hrvatskoj i inozemnoj historiografiji **Z. Balog** *Pitanje difuzije...* (bilj. 1, str. 41.)
- 7
E. Cevc *Die Parler und der schöne Stil 1350-1400.*, katalog, Köln 1978.
- 8
N. Klaić *Johannes lapicida parlerius ecclesie sancti Marci*, Peristil 22/1979.
- 9
Z. Balog *Pitanje difuzije...* (bilj. 1, str. 41.)
- 10
E. Cevc *Die Parler...* (bilj. 7, str. 41.)
- 11
Benger *Synopsis historico chronologica monasterii lepoglavenis ordinis S. Pauli Primi eremite provincie Croatico Slavonicae*, 1415. Circa hoc tempus (annus certus non constant) Ecclesia Lepoglavenis consecrata dominica 2^a post Festum S. Michaelis Arhangelii, aditente Fundatore (Conserata Ecclesia Lepoglavenis).
- 12
Benger (bilj. 11, str. 42.): 1426. Capella S. Spiritus in hoc Monasterio extracta est per Ludovicum Patriarcham Aquilajensem ab evque
- 13
Benger (bilj. 11, str. 42.): 14... Juxta Gyöngyesium. P. Egger secundum albam vero Lepog. sub finem hujus seculi adeo intra annos 1480 et 1500/ ipso festo S. Bartholomei a Turcis per Slavoniam grassantibus succensum incineratum est Monasterium Lepoglavense. Quod dein renovavit Georgius loci Prior ut habet Gyöngjes ad hunc annum. Sed pracipue ut infradicetur restauravit Joannes Princeps.
- 14
Benger (bilj. 11, str. 42.): 1491. Hoc et sequenti circiter anno Dux joannes Corvinus rostaurat Lepoglava iteratas Exquias sui Parentis ut in litteris P. Nicolai Generalis de Clenodiis Lepoglavenis Ecclesiae scriptis memoratur. De his litteris vide infra ad a 1505. Integre in Originali servantur in Archivo Lepoglaveni P. P. Paulinorum Copiae e arum habentur in annuis Conventus ad annum 1727./et in actis Proviciae. Idem quo que Dux Joannes Corvinus Coenobium Lepog. largiter dotavit. (Ex P. Gyöngyes ad annum 1481.)
- 15
Benger (bilj. 11, str. 42.): 1650. Per patrem vicarium Ivanović erigi ceapit nova structura Monasterii Lepoglavae primusque pro nova Sacristia lapis positus die 7. Aprilis in locu actualis sacristiae ideoque error typi est in 2^a volumine ubi, ponitur 3. aprilis. (i dalje na istom mjestu veći broj podataka; opširnije I. Lentić: »Pavlinški samostan i crkva svete Marije u doba baroka«, Kaj V, Zagreb 1982.
- 16
Codex Diplomaticus (CD) XVIII/292, 27. 01. 1399.
- 17
Prema **I. Kristolovec** *Descriptio synoptica Monasteriorum ordinis S. Pauli I' Eremitae in Illyrio olim fundatorum*, rukopis: *Naši pretahodnici spominju da je u prvoj crkvi sagrađenoj po grofu Hermanu Celjskom, bio samo jedan oltar, koji je bio odijeljen željeznom ogradom od crkvene lađe, da redovnici mogu nesmetano obavljati službu božju. Pobožni narod prisustvovao je bogoslužju pred ogradom, a braća su vršila službu bez smetnji. Stari vele da je Hermanova crkva bila doista malena, zapravo da je bila crkvića koju su Turci spalili. Nova veličanstvena crkva, do danas znamenita među starim crkvama, i jaka, imajuć debele zidove, mogla je držati male drvene kule, sagrađene oko svojeg krova. (...) tako je lepoglavska crkva postala veličajni spomenik, ne Hermana Celjskog nego Hercega Ivana Korvina. Međutim, pretpostavku pavlinskog autora već je pobio **Gj. Szabo** *Spomenici kotara Ivanec*, VjHAD NS XIV/1919., poseban otisak str. 7-8., ukazujući na grbove Celjskih u ključnim kamenovima.*
- 18
Z. Balog *Geneza izgradnje lepoglavskog samostana*, Lepoglavski zbornik 1992., Zagreb 1993.; **Z. Balog** *Klaustar pavlinskog...* (bilj. 1, str. 41.)
- 19
I. Kristolovec *Descriptio synoptica...* (bilj. 17, str. 42.)
- 20
Z. Balog *Znaci klesara i druge klesarske oznake u gotičkoj Lepoglavi*, Lepoglavski zbornik 1994.
- 21
Lacher *Von des Chores Maß*, 1516. iznosi pravilne proporcije kora, no ovaj je traktat daleko zakasnio za praksom, kao uostalom i ostali kasnogotički traktati. Prema: P. Booz *Der Baumeister der Gotik*, München 1956., str. 42. id.
- 22
Zvezdasti svod, kao jednu od svojih karakterističnih inovacija, uvodi Petar Parler na *Staromestskoj kuli* Karlovog mosta, započeto 1357., izvedeno do 1378. (prema *Umelecké památky Prahy — Staré Mesto, Josefov*, Prag 1996., str. 127. itd.); Već krajem 14. stoljeća isti se tip svoda izvodi u koru *župne crkve sv. Martina u Hajdini* kod Ptuja (prema *Gotika v Sloveniji*, katalog, Ljubljana 1995., kat. br. 12. Lepoglavski svod izveden je prije 1415. godine, kada je crkva posvećena.

23

Z. Balog *Klaustar pavlinskog...* (bilj. 1, str. 41.)

24

M. Ilijanić *Prilog historijskoj urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do 16. stoljeća*, Peristil 6-7/1963.-64., str. 24.

25

Z. Horvat *Gotička kula varaždinskog Starog grada*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 6-7/1980.-81.

26

U vezi prvotne organizacije i visine prizemlja zanimljivo je spomenuti pretpostavku kustosa Gradskog muzeja Varaždina Miroslava Klemma, da je sadašnji svod prizemlja originalni svod koji je izvorno stajao nekoliko metara više, pa je prilikom pregradnje demontiran i ponovo montiran. U prilog ovakvom razmišljanju dodao bih slijedeće: Svod prizemlja izveden je doista tehnikom odgovarajućom ostalim obrađivanim objektima, s blagim utapanjem rebra u polustup, pri čemu se frontalna površina rebra konačno potpuno izjednačava s površinom polustupa (Lepoglava, Mihovljan. itd...); Kvaliteta izvedbe svoda netipična je za situacije naknadnih dogradnji; Rebro svod, klinast s dva užljebljenja, netipično je za grupu spomenika, ali se ipak pojavljuje npr. u Šenkovcu, što, ako ništa drugo, svjedoči o raširenosti tipa rebra već u to vrijeme; Konačno, cijena klesarskih radova bila je odveć velika a da bi se olako odbacivao čitav jedan svod. Pretpostavljam da je do ove pregradnje i spuštanja svoda došlo ubrzo nakon dovršenja kule, svakako još u istom stoljeću.

27

Z. Horvat *Gotička...* (bilj. 25, str. 42.)

28

Usporedi: *Československá historická místa*, Prag 1974., str. 123-124., sl. 26, 27.

29

Usporedi: Gero László *Magyar várak*, Budapest 1968., str. 200. i d., sl. 168-174.

30

Usporedi: **Gero László** *Magyar...* (bilj. 29, str. 43.), str. 263. i d., sl. 225-234.

31

N. Budak *Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku*, Varaždin 1994., na više mjesta.

32

Z. Horvat *Gotička...* (bilj. 25, str. 42.)

33

CD XVIII/168, 14. 08. 1397.

34

Z. Balog *Znaci klesara...* (bilj. 20, str. 42.); **Z. Horvat** *Gotička...* (bilj. 25, str. 42.) str. 81., sl. 9.

35

Prema uvidu u *Muzeju Međimurja — Čakovec*.

36

J. Bedeković, koji je crkvu obišao 1741. (**A. Horvat** *Spomenici arhitekture i...* (bilj. 3, str. 41.), str. 53., bilj. 176), navodi: (...) *de Comitibus Celejæ et probabiliter ab Hermano (...) vel fundatam, vel aedificatam ut ex Insignibus ejusdem familiae lapidi incilis, fornicique Ecclesie immuratis, coligere est (...) in sanctuario esse formam vetustae goticae structuræ (...) Praeterea olim amplissimam Ecclesiam, si proportio Architectonicae consideretur, fuisse, cum tribus, ut ajunt, navibus, fornicæ concameratis, tribusque ex utraque parte muratis columnis sustentatis, quarum navium una adhuc ad partem dexteram intransibus extabat, sed non modicum decur-*

tata, tempore probabiliter Lutheranae sectae Insulam pervadentis deserta ac ruinata (...)

37

A. Horvat *Odras praškog...* (bilj., str. 41.)

38

Z. Balog *Znaci klesara...* (bilj. 20, str. 42.)

39

Slovenska literatura ovaj tip svoda naziva *kitasti svod*. Budući nisam našao u hrvatskoj literaturi odgovarajući termin za ovaj tip svoda, privremeno zadržavam ovaj termin.

40

Hermann Celjski stječe Međimurje 1405. godine (**F. Šišić** *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, Starine JAZU XXXIX/1938., isprava br. 90, 24. 05. 1405.), te uz ostale argumente koji ovaj objekt uklapaju u obrađivanu grupu spomenika, pretpostavljam da je izgradnje crkve uslijedila nedugo potom.

41

S. Štefanec *Kor mariborske stolnice*, Zbornik za umjetnosno zgodovino Ljubljana XXVIII/1992.

42

Vis. canon. 1768. donosi podatke za veličinu crkve: (...) *longitudinis org. 9 in corpore, et latitudinis 4 in sanctuario 2 1/2 sub fornice, stratum lateribus inveni (...)*, (Prema **A. Horvat** *Spomenici arhitekture...* (bilj. 3, str. 41.), str. 53., navod 178). Ovi se podaci očigledno ne poklapaju s mojim izračunom, budući, međutim, metoda izračunavanja pomoću segmenta rebra ostavlja toleranciju +/- 10%, što otpada na kvalitetu klesarske izvedbe luka, uz pretpostavku da se pronađeni ključni kamen nalazio u svetištu, smatram da je dimenzija svetišta morala odgovarati predloženom izračunu.

43

Prema uvidu u postavu krapinskog Starog grada.

44

MONUMENTA HISTORICA EPISCOPATUS ZAGRABIENSIS — VI/45, 20. 12. 1421.: (...) *Ut capella per devotissimum filium sanctitatis vestre Hermanum comitem Cilie fundata ac in honorem et sub vocabulo sancte Trinitatis in castro Crappin constructa et edificata, (...)*

45

Z. Balog *Znaci klesara...* (bilj. 20, str. 42.), usporedba prema uvidu.

46

A. Horvat *Kameni...* (bilj. 5, str. 41.)

47

Z. Balog *Atribucija...* (bilj. 1, str. 41.)

48

Kristolovec *Descriptio synoptica...* (bilj. 17, str. 42.)

49

Prema uvidu.

50

Kristolovec *Descriptio synoptica...* (bilj. 17, str. 42.), str. 60.: *Barbara Dei Gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae memorie commendamus datum in Gerignicha post festum Beatorum Cosmae et Damiani mart. a. D. 1410*. Ova se bilješka zacijelo odnosi na kraljičinu potvrdu darovnice bivšeg bana Pavla Peech garičkim pavlinima, MHEZ V, 270, 27. 09. 1410.

51

MHEZ V/178, 9. 04. 1404.

52

CD XV/160, 27. 08. 1376.

53

Klinasto rebro ovakvog tipa nalazimo na nizu spomenika od pol. 14. st. pa do kraja 15. i poč. 16. st., kao polazište može nam poslužiti datirani objekt kapela sv. Andrije u Kamešnici kod Križevaca iz 1377., (Nadbiskupski arhiv Zagreb, 10. 05. 1377.), gdje ujedno nalazimo i srodan tip portala kao u Šenkovcu, vlastita istraživanja.

54

MHEZ I/59, 1232.

55

Budući se ovdje obrađuje samo razdoblje srednjeg vijeka, za uvid u složenu etapnost izgradnje i sudbinu crkve kroz kasnija razdoblja navodim studiju **K. Horvat** *Crkva sv. Križa u Križevcima*, Radovi IPU 12-13, Zagreb 1988.-89.

56

Z. Balog *Prijedlog za neostvareni projekt crkve sv. Križa u Križevcima*, Peristil 42/43, Zagreb 1999.-2000.

57

Zbornik *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana 1995., **S. Štefanec** *Arhitektura ok. 1400 v Sloveniji: problemi in predlogi*, str. 98., sl. str. 97.

58

S. Štefanec *Arhitektura...* (bilj. 57, str. 46.), str. 98., sl. str. 98.; Zbornik *Župnija Šentrupert, Šentrupert 1993.*, **R. Peskar** *Šentruperška županjska cerkev v srednjem veku*, str. 86., sl. 1.

59

S. Štefanec *Arhitektura...* (bilj. 57, str. 46.), str. 101.; **R. Wlattnig** *Dreikönigskapelle in der Abtskirche s. Daniel in Celje (um 1400). Eine Stiftung der Grafen von Cilli*, rukopis.

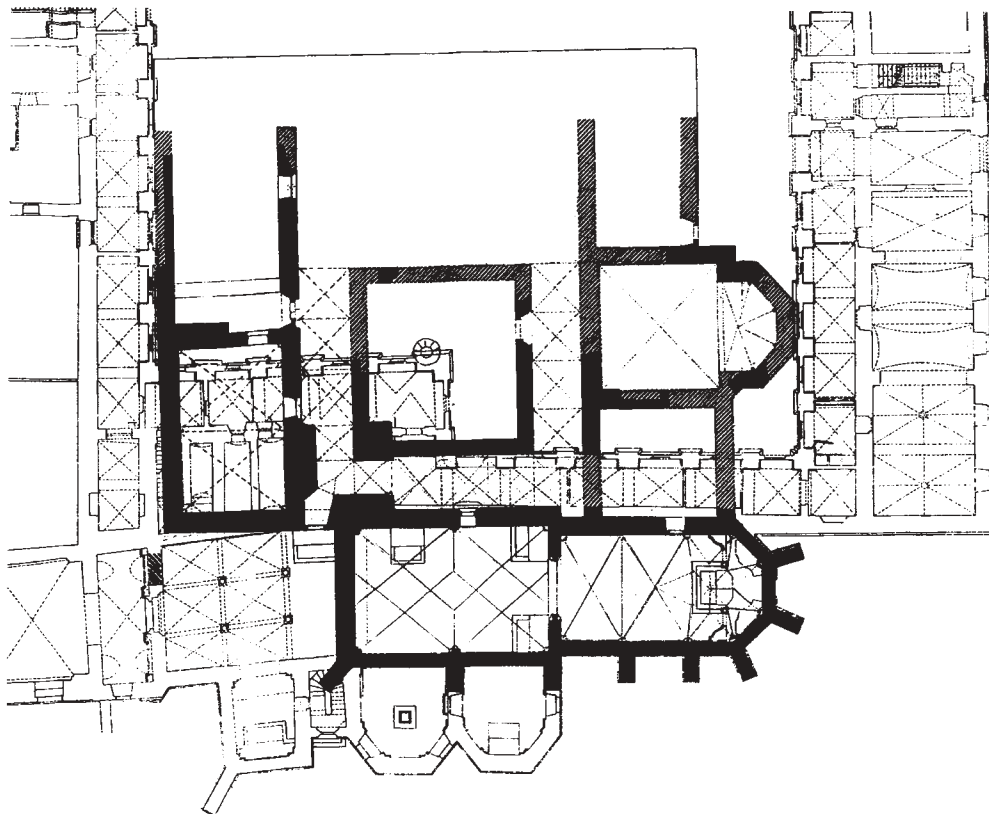
Summary

Zdenko Balog

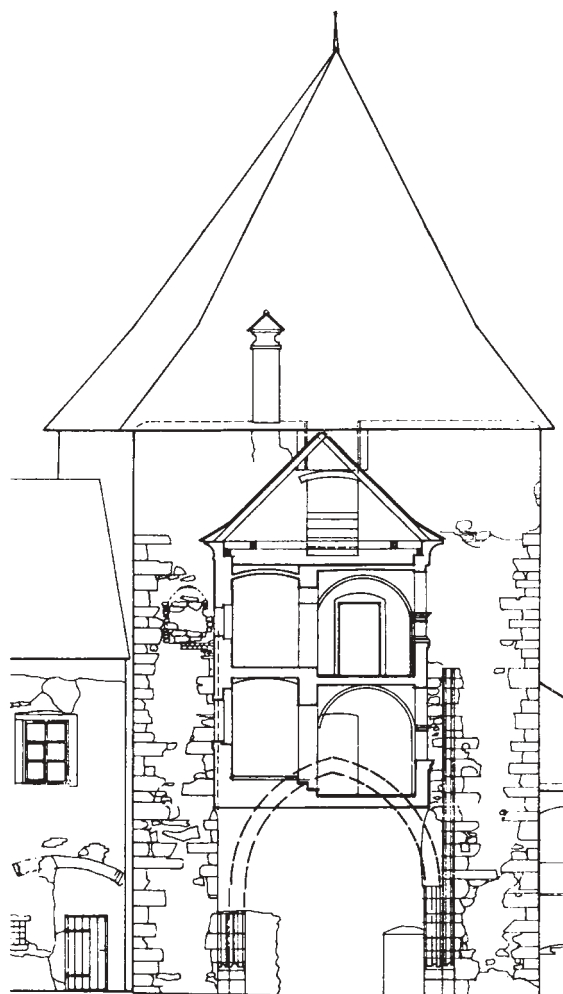
The Ptujška Gora — Lepoglava Direction of Prague Parlers Diffusion

The issue of diffusion of Prague Parlers is present in Croatian historiography of art since the 1950s, through works by A. Horvat. She postulates direct contacts between the Prague master-workshop and one of Croatian centres, Zagreb (Gradec and Kaptol), and this is the origin of all Parlerian influences in Croatia. This thesis is accepted without major criticism or revisions.

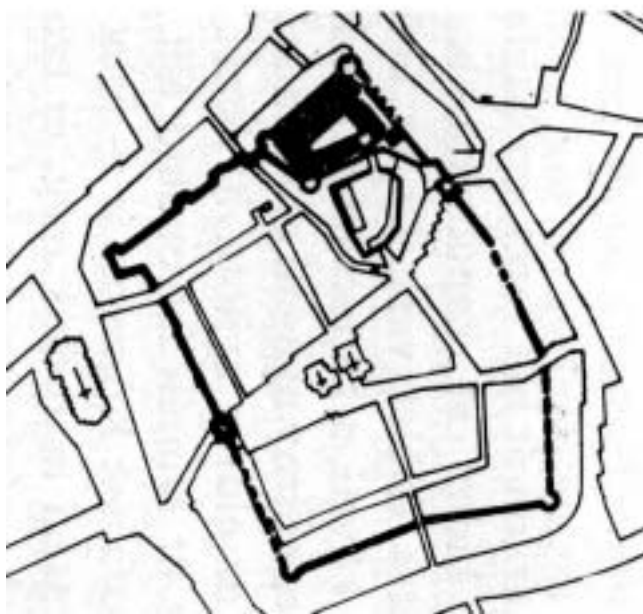
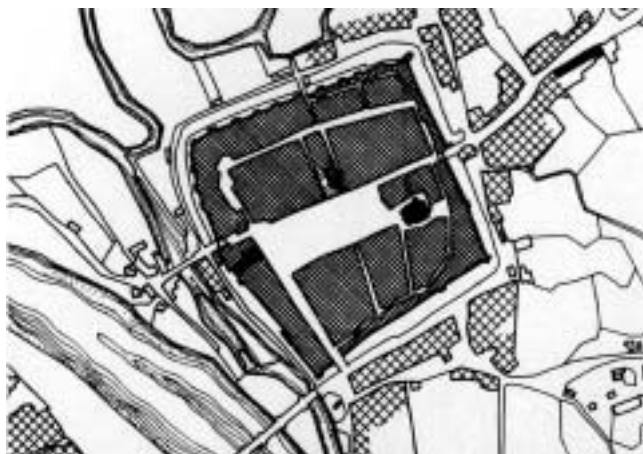
Although we accept Parlerian influences recognized by A. Horvat, we still hold that these influences were spreading through different routes. There are at least two, and maybe even three important routes by which these influences spread southward from Drava river, and within the framework of the theme we deal with one of them, the Ptujška Gora — Lepoglava direction, as a secondary source of these influences, and especially with Herman Celjski and his role in the process. In addition, we consider Krapina, Miholec (Čakovec) and some minor monuments.

Tlocrt lepoglavskog samostana; prikaz odnosa nekadašnjeg gotičkog samostana i kasnije barokne pregradnje. Na tlocrtu koji prikazuje aktualno stanje naglašeno je: crnom bojom sačuvani dijelovi gotičkog samostana te utvrđeni arheološkim iskapanjima 1972.-73., te 1990.-91.; crno crtkano pretpostavljeno na temelju nalaza arheoloških iskapanja 1972.-73. Crkvena lađa je za dva jarma kraća nego danas, pored zapadnog pročelja sjeverno je pridružen zvonik, čije prizemlje obuhvaća ugao hodnika klaustura, pored zvonika lijevo nalazi se 'kapela donatora', pored svetišta pridružena je sakristija, a dalje od sakristije sjeverno Kapela Svetog Duha.

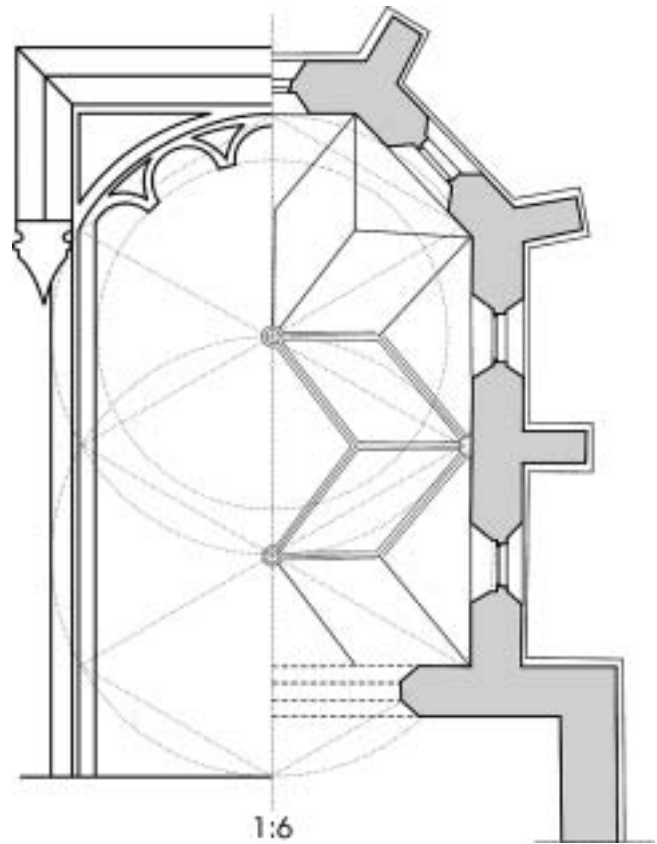
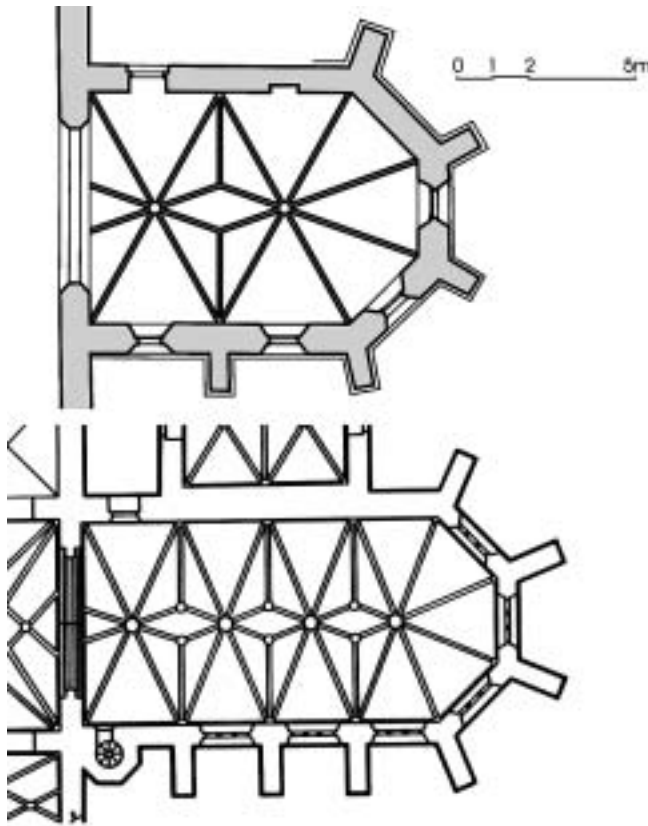
Varaždin, Stari grad, gotička kula, sjeverna fasada s rekonstrukcijom lučnog nadvoja gradskih vrata.

Primjeri srednjovjekovnih gradova u Češkoj i Mađarskoj: (gore) Beroun kod Praga; plan grada s naglašenom srednjovjekovnom jezgrom koja je bila opasana bedemom (dolje) Kösege, Mađarska, plan grada, urbanistički raspored srodan Varaždinu. I ovdje je, kao i kod Varaždina, obrambena tvrđava 'narasla' na uglu četverokutnog gradskog perimetra te postala zasebno tijelo u urbanizmu grada.

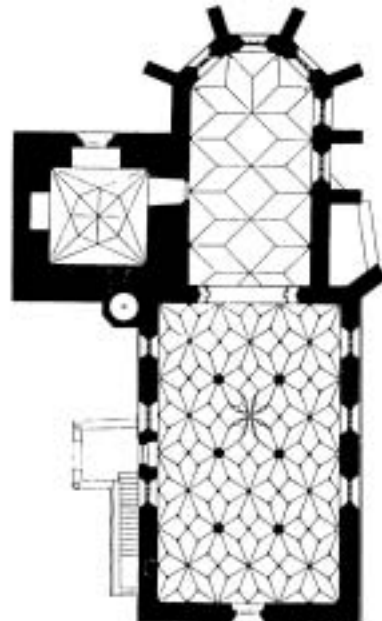
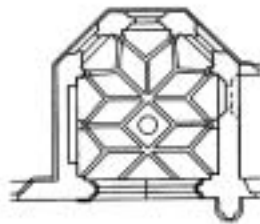
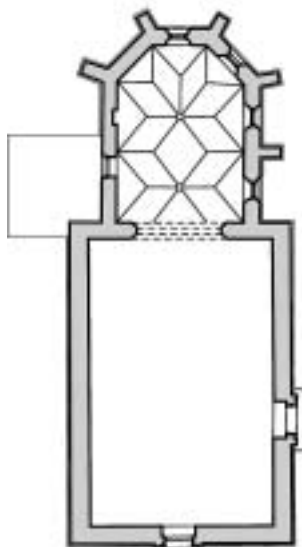
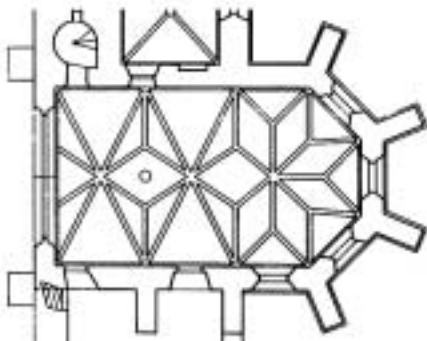
Varaždin, plan grada s ucrtanom mogućom tlocrtnom shemom iz 15. stoljeća. Gornja i donja gradska vrata povezuje ulica koja dijeli grad na dvije nejednake polovine; pored donjih vrata nalazi se župna crkva, dok je položaj gradske vijećnice uvjetovan ranijim urbanizmom, kojim dominira ulični trg istok-zapad (ucrtan moguć oblik ljevkastog trga). Još je jasno prepoznatljiva originalna trasa cesta koje su vodile prema gradskim vratima te im je izgradnjom obrambene tvrđave prekinuta komunikacija.

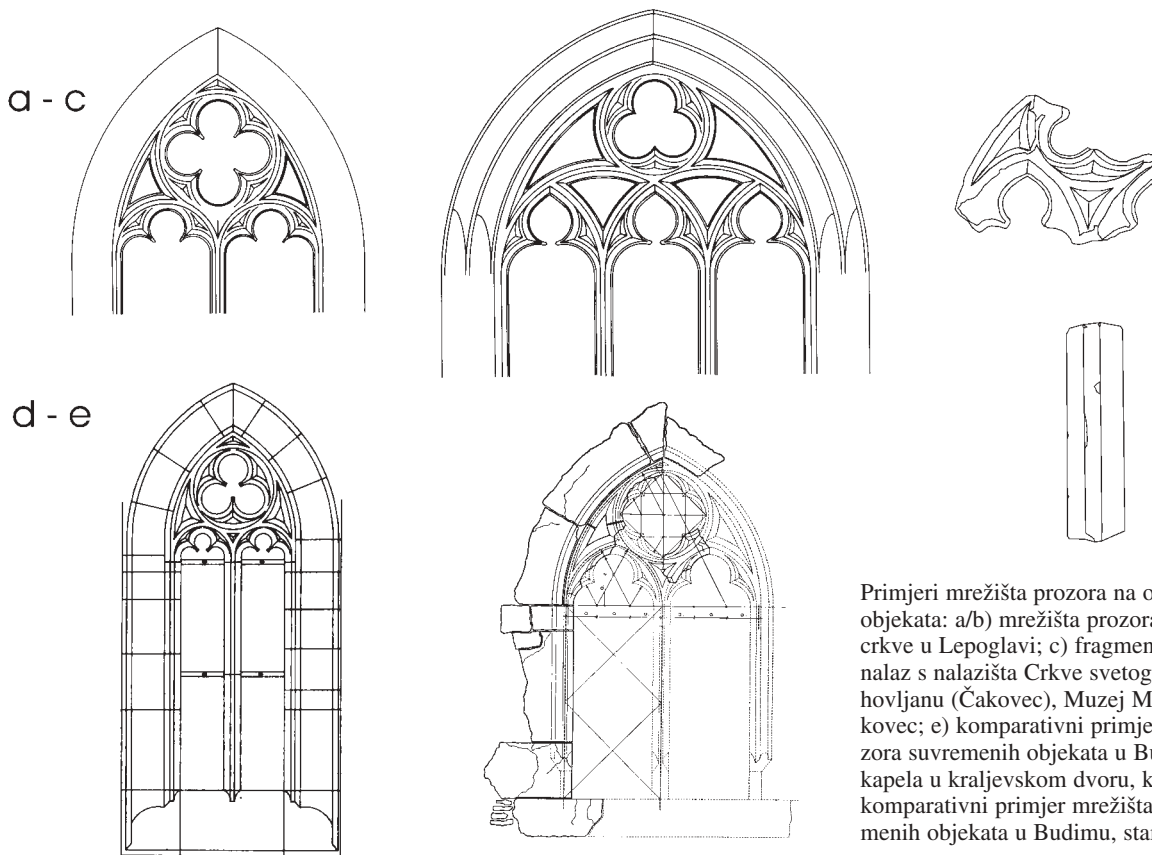

Idealna rekonstrukcija izgleda svetišta Crkve sv. Mihovila u Mihovljanu kod Čakovca, tipološka analiza: usporedba s tlocrtom svetišta nekadašnje župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Mariboru i s tlocrtom svetišta Župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Ljutomeru (nacrti nisu u mjerilu!).

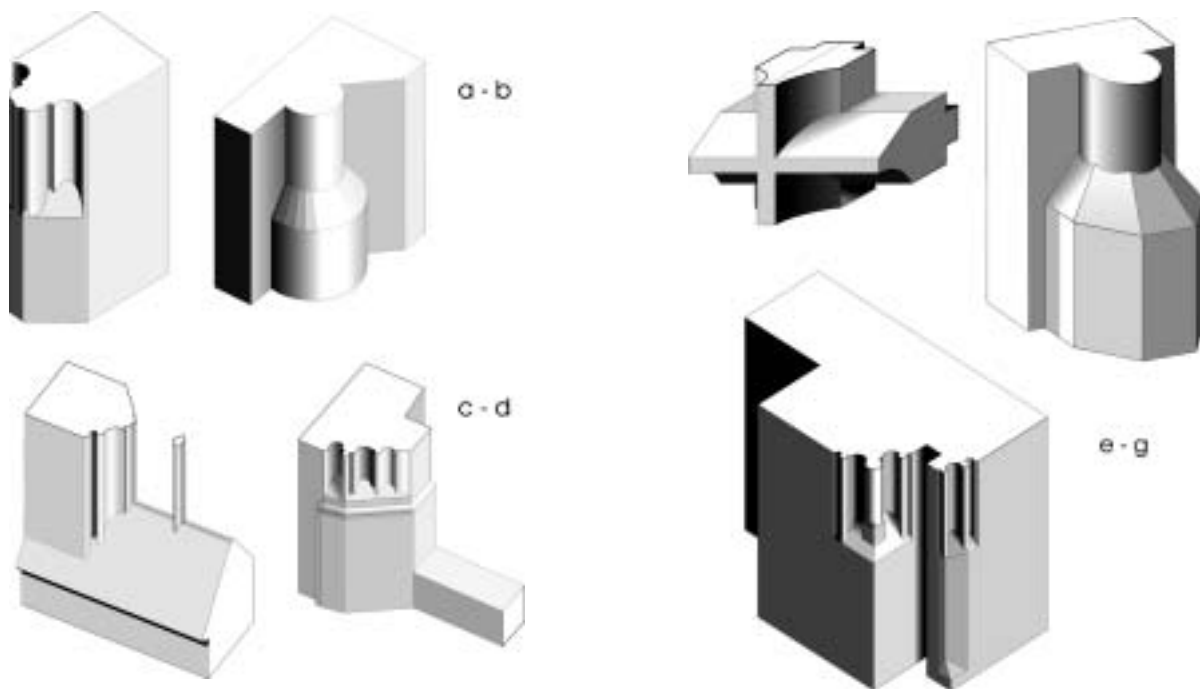
Konstruktivna shema planiranog svoda Crkve Svetog Križa u Križevcima, uspoređena s konstruktivnom shemom izvedenog okvira sedilije u istom svetišću, međusobni odnos veličina 1:6.

Idealna rekonstrukcija nikad izvedene obnove Crkve Svetog Križa u Križevcima, uspoređena s dva objekta u Štajerskoj. Staro svetište crkve u Hajdini (prvi izvedeni primjer zvjezdastog svoda u Sloveniji); župna crkva sv. Ruperta u Šentrupertu (nacrti nisu u mjerilu!)

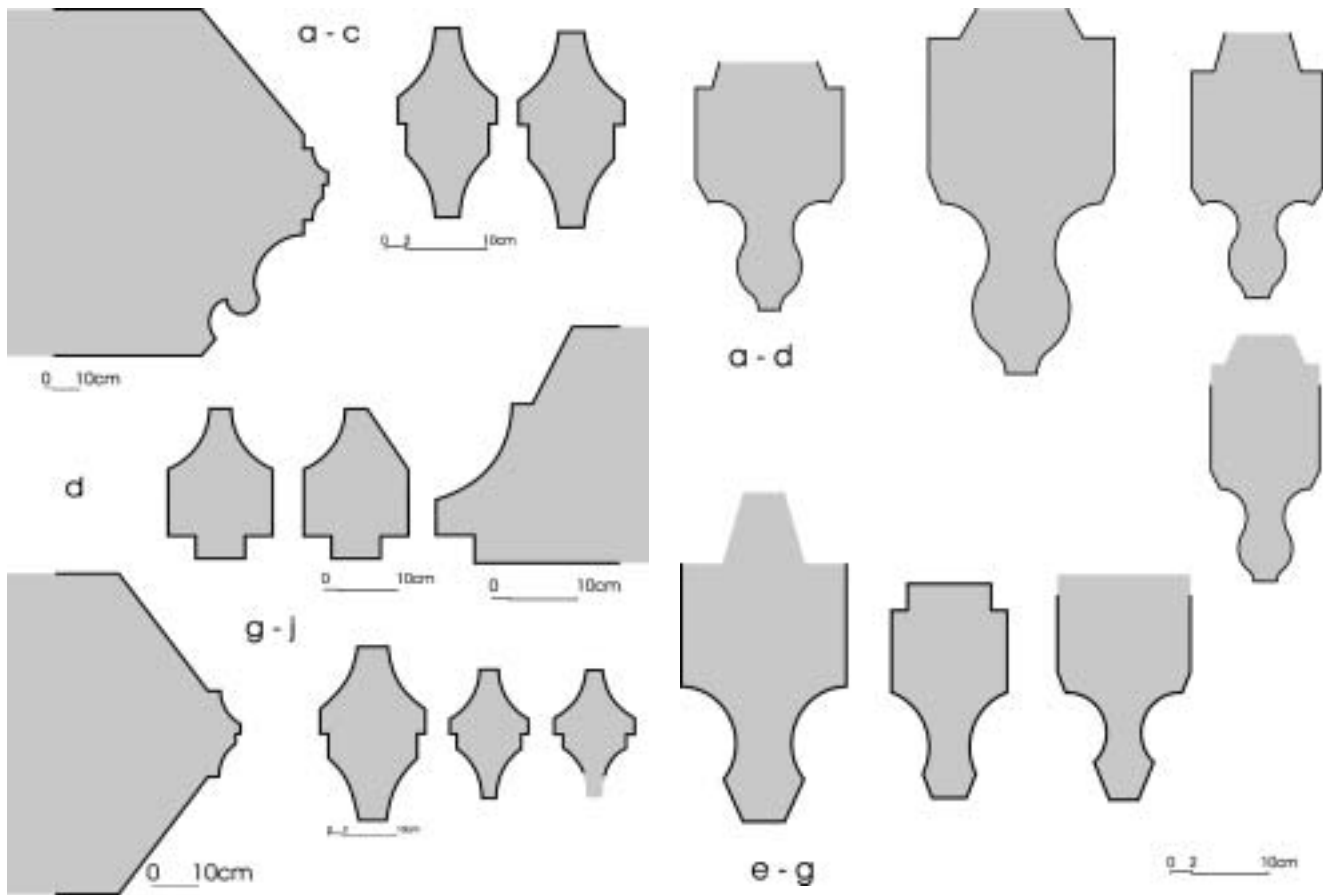

Primjeri mrežišta prozora na obrađivanoj grupi objekata: a/b) mrežišta prozora lađe pavlinske crkve u Lepoglavi; c) fragmenti, arheološki nalaz s nalazišta Crkve svetog Mihovila u Mihovljanu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; e) komparativni primjer mrežišta prozora suvremenih objekata u Budimu, dvorska kapela u kraljevskom dvoru, kripta kapele; f) komparativni primjer mrežišta prozora suvremenih objekata u Budimu, stambena kuća.

Neki primjeri složenih profilacija i veza profilacija s bazom: a) Lepoglava, pavlinska crkva, profilacija trijumfalnog luka; b) Lepoglava, pavlinska crkva, baza polustupa u Kapeli Svetog Duha; c) Lepoglava, pavlinska crkva, profilacija špalete prozora zapadnog pročelja crkvene lađe; d) Lepoglava, pavlinska crkva, baza dovratnika sjevernog portala crkvene lađe.

Neki primjeri složenih profilacija i veza profilacija s bazom: e) fragment križišta šprljka 'češkog' prozora, arheološki nalaz s nalazišta pavlinskog samostana pod Garićem, Muzej Moslavine — Kutina; f) baza polustupa, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Crkve svetog Mihovila u Mihovljanu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; g) dvostruka profilacija sjevernog (vanjskog) portala gradske kule grada Varaždina.

Primjeri profilacija prozora na obrađivanoj grupi objekata: a) prozorska špaleta sa zapadnog pročelja pavlinske crkve u Lepoglavi, fragment, arheološki nalaz 1990.; b) prozorski šprljak svetišta pavlinske crkve u Lepoglavi; c) prozorski šprljak lađe samostanske crkve u Lepoglavi; d/e) šprljak 'češkog' prozora, fragment, arheološki nalaz s nalazišta pavlinskog samostana pod Garićem, Muzej Moslavine — Kutina, vertikalni šprljak, horizontalni šprljak; f) špaleta 'češkog' prozora na južnoj fasadi zvonika pavlinske crkve u Lepoglavi; g) špaleta prozora, fragment, arheološki nalaz s nalazišta samostana svete Helene u Šenkovcu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; h) šprljak prozora, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Crkve svetog Mihovila u Mihovljanu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; i) šprljak prozora, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Samostana svete Helene u Šenkovcu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; j) šprljak prozora, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Kapele Svetog Trojstva, Krapina, Stari grad.

Primjeri profilacija svodnih rebara na obrađivanoj grupi objekata: a) rebro svoda klaustura pavlinskog samostana u Lepoglavi, fragment, arheološki nalaz 1990.; b) rebro svoda, nalaz prilikom arheoloških istraživanja u Lepoglavi 1990., spolija (možda rebro svoda 'dvorane donatora'); c) rebro svoda, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Crkve svetog Mihovila u Mihovljanu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; d) rebro svoda, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Kapele Svetog Trojstva, Krapina, stari grad; e) rebro svoda prizemlja gotičke kule, Varaždin, stari grad; f) rebro svoda, fragment, arheološki nalaz s nalazišta Samostana svete Helene u Šenkovcu (Čakovec), Muzej Međimurja — Čakovec; g) rebro svoda svetišta Crkve Svetog Križa, Križevci.